

JANKO BERNIK

SPOMINI NA ZAPORE IN TABORIŠČA I

JANKO BERNIK, rojen leta 1904 v Škofji Loki, hišni gospodar v Klobovsovi št. 4, je dokončal pet razredov ljudske šole, bil voznik pri cestnem odboru občine, bil je telovadec in podporni član Sokola od 1919 do 1941. V partizane je odšel 17. 12. 1941 in opravljal kurirske posle, dokler ga 20. 11. 1942 niso ujeli Nemci. Bil je v zaporu v Škofji Loki in v Begunjah, od koder so ga odgnali v taborišča v Nemčijo. V Dachau je prebil tri mesece, v Alachu en mesec, v Mauthausnu en mesec in v Gussnu dve leti. Po osvoboditvi je iz taborišča Gussen v Gornji Avstriji popotoval peš v Poxau na Bavarskem, kjer so v izgnanstvu živeli njegova žena in trije otroci. Družino so Nemci odgnali iz Škofje Loke o božiču 1941 in dom zaplenili. Najmlajša hčerka je bila takrat stara dve leti. Tako se je skupaj z družino doživljajih napisal tri obsežne zvezke, ki jim je dal naslove: Dražgoše 1941-42 (116 strani), Druga grupa odredov 1941-42 (60 strani) in Taborišča 1942—1945 (72 strani). Zvezke hrani Loški arhiv. Iz zadnjega povzemamo naslednji del.

Zapor v Škofji Loki in v Begunjah

V partizane sem šel sredi decembra 1941, in sicer v Cankarjev bataljon, ki se je takrat zadrževal v Poljanski dolini. Ko smo bili v Dražgošah, sem se prijavil za kurirja. Kurirsko dolžnost sem opravljal vse do 20. novembra 1942, ko so me sovražniki ujeli. V tem članku bom opisal, kako je do tega prišlo in kaj sem doživel v zaporih v Škofji Loki in v Begunjah.

Spomladi 1942 je prišel v partizane Franc Bradeško-Janušek iz Hrastnice, brat kurirja Tarasa, ki je padel 29. 10. 1942. Ta Bradeško-Janušek je bil nekaj časa kurir v Škofjeloški četi, potem je bil prestavljen za bataljonskega kurirja v Poljansko četo. Tiste dni smo imeli taborišče v gozdu blizu Jamnika, kmetije nad Zmincem. Tam se je Janušek nekega dne javil na zvezo. Povedal mi je, da bo v četrtek premeščen v škofjeloško četo. Če ga v četrtek ne bo, sva se dogovorila za zvezo pri Kumru na Gabrški gori v soboto ponoči.

Tisti teden smo živeli kakor na trnju. Zvedeli smo, da Nemci pripravljajo hajko, nič pa nismo vedeli, kdaj in odkod. V sredo je komandir Franc Štular-Ilija določil, naj se pomaknemo višje v hrib. Ustavili smo se kakih 500 m višje in tam prenočili. Drugo jutro — v četrtek — sem šel navsezgodaj h komandirju, naj mi dovoli, da grem čakati Januška, ki bo prišel ob sedmih v taborišče. Komandir mi je dovolil, hkrati pa naročil, naj prineseva hrane iz bunkerja v bližini taborišča. Ko sem prišel v spodnje taborišče, je manjkalo nekaj minut do

sedme. Čakal sem in čakal, bilo je že pol osmih, kurirja pa od nikoder. V zraku je pa kar dišalo po hajki. Čudno, da Januška še ni, saj je drugače točen. Ali se je zadržal pri Koširju in pri žganju pozabil na vezo? Ko je bilo že tri četrt na osem, sem slabe volje odšel nazaj v zgornje taborišče, ker sem moral prinesiti hrano. Tako je bila zapečateni Janušкова in moja usoda, njegova zamuda je pogubila oba. Med zajtrkom se je oglasil pes pri Jamniku. Gotovo je tja prišel Janušek? Hotel sem ponj, toda komandir ni dovolil, da bi spet odšel. Tako je Janušek šel naprej od taborišča in so ga Nemci zajeli. Ko smo se potem vrnili v staro taborišče, me je komandir poslal na hrib proti Loki, da bi opazoval, kaj se godi na cesti. Rad bi se oglasil pri Jamniku in vprašal o kurirju, a zdelo se mi je, da so neki tuji ljudje v hiši. Ko sem se na hribu razgledoval, nisem slutil, da so na nasprotnem hribu Nemci, preoblečeni v civilne obleke s partizanskimi zvezdami. Lahko so me videli z daljnogledi. V rokah so že imeli kurirja Januška. Popoldne sem se vrnil in sporočil, da na cesti ni nič sumljivega. Proti večeru sta odšla komandir Ilija in Gašper na pozvedovanje h kmetu Podbrezniku pri Ožbaltu. Zjutraj še ni bil dan, ko me je poklical komandir k sebi v šotor in rekel: »Ti, Januška so gotovo ujeli Nemci. Pojdi pogledat na Ožbalta, če se kje tam zadržuje, ker morebiti vendar še ni ujet.«

Takoj sem odšel. Ko sem prečkal Bodoveljsko grapo, sem se nameril k Podbrezniku vprašat o Janušku. Domača hči mi je povedala, da je prejšnji dan okoli devetih prišel neki partizan in spraševal za četo. Oče mu je pojasnil, da je videl taborišče, ko je šel z vozom skozi gozd nad Drajnarnjem pod Ožbaltom. V Pasji vasi, kjer so hiše daleč vsaksebi, sem se oglasil pri vsaki bajti, a o Janušku ni bilo sledu. Zakaj je zamudil uro? Zakaj ga jaz nisem čakal? Zakaj me komandir potem ni pustil, ko je lajal pes? Ali je res to prekleto žganje zmotilo človeka? Pozabil sem na previdnost in se bližal tistemu navideznemu partizanskemu taborišču. Prišel sem do gostih smrek, ki rastejo nasproti Drajnarnja in zavil v gozd. Kmalu sem zagledal sledove, ki so kazali na to, da sem prišel na pravi kraj, po tleh so ležali cigaretni ogorki, zmečkan papir, konzervne škatle in olupljen kol z neolupljenim držajem. Zgrozil sem se, ko sem kol pobral. Nobenega dvoma ni več, Janušek je zabredel v sovražno taborišče in so ga ujeli ter s tem kolom pretepali! Nisem si mislil, da bo čez nekaj dni tudi mene doletela ista usoda, in to samo zaradi pol ure zamude ali pol ure nestrpnosti. Vrnil sem se k našim in sporočil, kaj sem dognal.

Še je iskrica upanja, da to vendar ni res in da bom Januška srečal na vezi v soboto na Gabrški gori. Komandir se je strinjal s tem, da grem v soboto zvečer na vezo. V soboto sem še pred večerom odnesel nahrbtnik v skrivališče. Šotor sem prepustil Petru in Reziki, s katerima smo bili dobri prijatelji. Ko sem se poslavljal, mi je Rezika v solzah govorila: »Janko, nikan ne hodi nocoj, meni se kar zdi, da bodo tudi tebe ujeli.« Tudi Peter ji je pritrjeval, jaz pa sem se jima smejal in za šalo rekel: »Če me bodo ujeli, vama pa zapustim svoj šotor v spomin.« Po nasvetu Gašperja Dolinarja sem ubral pot na žago Malenskega Jurja, kjer naj bi dobil neko usnje za nas. Prvič sem se ustavil pri Koširju na Valtrskem vrhu z namenom, da se prepričam, ali je bil Janušek tam in se je preveč zadržal. Res je bilo tako. Prišel je truden k hiši, postregli so mu, rad je popil kozarček žganja in se zamudil. Potem sem prišel do Jurjeve žage v Logu, a usnja ni bilo, pač pa sem dobil hlebček kruha, ki ga je gospodinja pravkar spekla. Previdno sem šel čez most in čez glavno cesto ter zavil v hrib. Slekem sem površnik, zamotal vanj hlebček in se vzpenjal proti cerkvi sv. Volbenka. Bila je svetla noč in hodil sem, kakor da grem vasovat. Poleti

sem bil večkrat na vezi pri Kumru, ko sem bil za vodiča pri štajerskem odredu, ki se je takrat mudil na Gabrški gori. Sedaj pa je že november. Že sem bil pri poti, ki gre od Hmelinca proti Kumru. Videl sem že hišo, pod in hlev, nad potjo pa vezan kozolec. Saj je še luč v hiši in ne bo treba klicati. Ko se bližam kozolcu, slišim v njem neki ropot. »Aha,« si mislim, »gospodar ali hlapec je še pri delu.« Nenadoma opazim, da se iz kozolca bliža neka postava, človek v civilni obleki, a v roki ima puško, gotovo je kurir, toda zakaj čaka tu in ne pri sušilnici, kakor sva se domenila. Civilist me vpraša: »Kam pa, kam?« »Najprej,« »Kje so pa drugi?« »Za menoj pridejo.« Zgrabi me groza, obrnem se, da bi odskočil izpred vame naperjene puške, tedaj pa skočijo proti meni štirje civilisti in me zgrabijo. Na mah sem bil ujet, preden sem se sploh zavedel. Pri sebi sem imel »štajer« pištolo brez municije in bombo. Kje sem si mogel misliti, da bodo Nemci prav tukaj, kjer sem imel dogovorjeno vezo. Preden sem se prav zavedel, so me že privlekli v hišo. Ko so se odprla vrata, me je že zagledal gestapovec, ki me je dobro poznal. Bil je to Ločan Hans Heider, bivši ključavničarski pomočnik, pozneje zaposlen v »gumici« v Kranju. Oče mu je bil Slovenec, mati Nemka. Drugi, ki me je poznal, je bil velikan Kinke-
lin, gestapovec.

V sobi sem imel kaj videti: polno kosmatih, civilno oblečenih ljudi z rdečimi zvezdami na kapah kakor partizani, po tleh puškomitraljezi, po kotih veliko pušk. Za veliko mizo v desnem kotu so sedeli uniformirani gestapovci. Enemu so stalno rekali Herr Hauptmann. Med temi divjaki sem se tedaj znašel in postavili so me pred mizo k zaslišanju. Pred menoj je stal močan človek kakor kak mesar, držal je dolg kol, do ročaja olupljen, prav tak, kakršnega sem našel v Drajnarjevem gozdu. Bil sem si na jasnem. Nobenega dvoma ni bilo več, da je Janušek ujet. Moja pot je bila zaman in čaka me ista usoda kot Januška. Ko nisem takoj odgovoril na prvo vprašanje, me je gestapovec od strani udaril čez roko s kolom, da sem mislil, da mi jo je zlomil. Nisem se še zavedel od tega udarca, že me je od zadaj nekdo udaril prek lica in očesa. Potem sam ne vem, kaj so še počeli z mano. Hoteli so izjave, podatke in me topli, topli. Naposled sem rekel: »Vem, našega kurirja ste ujeli, zato imate sedaj še mene.« Nato so pripeljali v verige vklenjenega, pretepenega kurirja Januška, z njim je bil vklenjen še neki partizan. Oba in zraven še mene so priklenili k drugi mizi, ki je stala v zadnjem kotu sobe. Tedaj sem se spomnil, da bosta prišla nocoj na zvezo h Kumru tudi Peter Kavčič in neki intendant, po imenu Štefan, ki je bil tudi v škofjeloški četi. Ves v strahu sem ugibal, ali bosta prišla in ju bo zaseda ujela. Šepetaje sem vprašal Januška, zakaj ni prišel ob sedmih v taborišče, kakor je bilo dogovorjeno. Priznal mi je, da se je predolgo zamudil pri Koširju, da je ura zaostala, da pa je kljub temu zelo hitel. Ker me ni našel, je šel poizvedovat. Pri Podbrezniku mu je gospodar povedal, da so partizani v gozdu nad Drajnarjem, pa je šel tja. Ko je prišel v taborišče, se mu je zdelo, da je pri partizanih, motilo ga je le to, da so mu bili obrazi tuji. Nekaj časa se je z nekom razgovarjal, ko se je hotel posloviti in rekel, da išče škofjeloško četo, so ga pa zgrabili in začeli pretepati s kolom. Povedal sem mu, da sem bil pozneje tudi jaz tam in imel v rokah tisti kol. Bilo mu je hudo in rekel mi je: »Ti si misliš, da sem te izdal, a verjemi, da te nisem.« Odvrnil sem mu: »Izdal ali ne izdal. Oba sva kriva in enako nesrečna. Kar je, pa je. Ne moreva nič več pomagati.« Drugi tovariš je bil Tine Rihtaršič iz Poljan, kurir poljanske čete. Prišel je zjutraj ob petih do Kumra in ni nič posebnega opazil. Ko pa je stopil v hišo kakor ponavadi, so ga zgrabili neki našemljeni ljudje in je šele potem opazil, da so ga ujeli Nemci. Ko smo se

tako po tihem pogovarjali, je začelo zunaj okoli hiše pokati. Nemci so drli ven, Tine se je stisnil pod klop in mi nategnil verigo. Vedel sem, da sta padla v zasedo Štefan in Peter Kavčič. V sobi je ostal Kinkelin in se tudi stisnil pod klop, čeprav je bil velik in močan. Z Bradeškom sva mirno sedela za mizo. Bilo mi je vseeno, če me tudi ubijejo, vsaj ne bo zasliševanja in mučenja. Pričakoval sem, da bodo vsak čas pripeljali Petra in Štefana, toda imela sta srečo, da sta prišla od druge strani, kjer ni bilo zasede, da sta naglo odskočila in ušla v gozd. Stražar je streljal, za njim drugi, toda bilo je prepozno.

Tisto noč so Nemci ujeli še tri fante Ločane: Avgusta Kalana s Fare, Toneta Hafnerja iz Binklja in Tineta Bernika iz Virmaš. Prišli so že pozno ponoči do hiše, tam jih je iznenada zgrabila zaseda. Toda imeli so legitimacije in so se znali izgovoriti. Zaprli so jih v zgornjo sobo k družini, drugi večer so jih z nami vred odpeljali v Poljane in od tam v Loko. Ti so žive priče, kako so nas drugi dan pretepali.

Nato se je vse pomirilo. Oficirji so spali v vrhnjih sobah, kuharji so še kvartali v kuhinji. Hans Heider se je vlegel k peči z nabito pištolo v roki. Mi trije smo po malem dremali pri mizi. Okoli dveh ponoči je pridrvelo nekaj gestapovcev v sobo in so odklenili Januška z verige. Vprašal sem ga, kaj to pomeni. »Neko taborišče jim moram pokazati,« mi je odvrnil. Šli so in dolgo jih ni bilo nazaj. Proti jutru so spet priklenili Januška k nama. »Kako je bilo?« sem ga vprašal. »Oh, ti ne veš, kako je bilo hudo. Ko so opazili, da sem jih pripeljal na napačen kraj, me je eden od njih tako udaril s kopitom puške v rebra, da imam gotovo dva zlomljena.« Zamislil sem se, kaj nas še vse čaka. Kaj naredi majhna napaka! Ob sedmih zjutraj, bila je nedelja, sva prišla na vrsto Tine Rihtaršič in jaz. Odklenili so naju in peljali v vežo. Kmalu so Tineta vlekli v sobo, čez nekaj minut se je že zaslišalo vpitje in nečloveško tuljenje. Začele so se muke, ki se jih najbolj bojim. Ko so s Tinetom končali, so potegnili mene v sobo. Na sredi sobe je stal močan stol za sekanje mesa, zraven pa dva močna gestapovca s palicami v rokah. Postavili so me pred stol in me začeli spraševati. Ker nisem takoj odgovoril, me je Heider prijel za lase in me potisnil na stol, Kinkelin in Stasny pa sta me začela neusmiljeno pretepati. Zaradi bolečin sem bil ves divji in sem se jim iztrgal iz rok, a so me še bolj topli, jaz pa sem se pred udarci branil z obema rokama, od tega imam še danes zlomljen prst. Potem so me pognali v vežo in vzeli Tineta v sobo. Tako je šlo izmenoma vse dopoldne. Nekateri so topli, drugi nosili palice, ki so jih vse polomili nad nama. Nazadnje je nekdo prinesel bič. S tem sem jih dobival toliko časa, da se je tudi ta prelomil. Končno je rekel Heider: »Za zdaj končamo, popoldne pa spet nadaljujemo.« Spet so naju priklenili k Janušku, Heider pa je prinesel dva krožnika juhe in dal enega meni, drugega Janušku, nato pa je mojega potisnil Tinetu in rekel: »Tebi je ne dam, ker si tako trmast, midva imava še stare račune.« Dva dni sem bil potem brez hrane. Čez eno uro je Heider spet prišel in ukazal, naj se sezujemo. Vprašal sem zakaj. »Zato, ker boste čez četrt ure ustreljeni.« Prav, bolje to kakor muke, telesne in duševne. Stisnil bom zobe in vsega bo konec. Sezuli smo čevlje, dobre gojzarice, v zameno pa dobili stare škrpete. Nепrestano sem gledal na stensko uro in čakal, kdaj nas odpeljejo. Ko je minilo četrt ure, so prišli neki civilisti, ki so nosili lopate, krampe in dolge palice, s katerimi so nas pomerili, da so vzeli mero za grobove. Ura se je venomer oglašala: pa-ti, pa-ti, pa-ti. Skoraj bo že pol ure, a še vedno čakamo. Lahko bi bilo že vsega konec, tako nas pa živčno natezajo. Tri četrt je preteklo, pa nič, ura je proč, pa še zmeraj nič. Kar naenkrat se odpro vrata in nam prinesejo čevlje nazaj. Gotovo so nas

namenoma mučili in mehčali, da bi kaj iztisnili od nas. V mraku so nas vlekli na prosto. Ko se je znočilo, so nam pridružili še tiste tri fante iz okolice Loke in odrinili smo v dolino. Zraven mene je korakal neki kuhar, Štajerec, in se vso pot razgovarjal z mano. Kinkelin je ves čas opozarjal: »Tiho, tiho, ker so banditi v bližini.« Kar grizlo me je, ko sem videl, kako se bojijo. Kakšna zmeda bi bila, če bi zarožljali mitraljezi, mi pa smo bili takole brez moči.

Ko smo prišli v Poljane, so nas gnali, mislim, v gasilni dom ali v župnišče, kjer je bilo kakor v panju, samo vojaštvo. Videti je bilo, da pripravljajo Nemci veliko hajko in samo še čakajo na poročila raztrgancev, ki vohajo za partizani in lovijo kurirje. Čez kako uro nas je gestapovec Luther naložil na avto in odpeljali smo se proti Loki. Mi trije smo bili uklenjeni na dolgo verigo, vendar je imel ves čas v nas naperjeno pištolo, šofer je pa vozil z vso naglico. Da bi se vsaj oglasil partizanski mitraljez in nas vse pokosil, da bi bilo konec! Kaj naj še pričakujem? Žena in trije otroci v taborišču Poxau na Bavarskem, dom zaplenjen, jaz ujet. Ustreljen bom tako ali tako, prej pa še muke, izsiljevanje, rafal iz zasede bi napravil konec vsemu trpljenju. Toda ta želja se mi ni izpolnila.

V Loki smo se ustavili pred sodiščem (sedaj občinska skupščina) in Luther nas je odgnal v prvo nadstropje, kjer so bili mestni zapor. Prvega sem zagledal paznika, ječarja Tomaža. Takoj me je spoznal in me nagovoril: »A tebe so pripeljali, kako škoda, meni bi se dal zapreti, pa bi bil danes prost, tako si pa prišel na isti kraj, a pod težjimi pogoji. Najbolje narediš, če vse priznaš. To bi ti edino rešilo življenje.« To je bil tisti Tomaž, ki se je tako upiral takrat, ko so partizani prišli osvobodit brate Kavčiče. Ni bilo čudno, da je tudi meni dal take nasvete. Ko me je zaprl v celico, je bilo v njej precej zapornikov, kriminalcev in političnih. S postelje, ki je stala ob samih vratih, se je nekdo oglasil: »Pojdi malo sem!« Gledam ga, zdel se mi je znan, a odgovoril sem: »Pusti me pri miru, komaj čakam, da se kam vležem, ker sem ves pretepen in na smrt izmučen.« Toda ni mi dal miru. »Ali me ne poznaš več?« Pogledam ga natančneje in tedaj me je streslo, saj to je tisti Keršič iz Šiške, ki je nekako pred dvema tednoma prišel v našo četo z Dolenjskega obenam z odrednim kurirjem Tarzanom in nekim četnim komandirjem. Njegovo ilegalno ime je bilo Crni. Takrat nismo vedeli, čemu so prišli. Hodil je celo z nami v akcije. Zadnji teden smo šli na Suho in mi je pravil o nekih krivicah, ki so se mu baje godile. Na Suhi se je delal zelo važnega. Toda bilo je drugače. Na Gorenjsko so ga poslali v likvidacijo in prav Tarzan je imel nalog, da ga likvidira. Ne vem, zakaj je s tem odlašal. Tarzan je šel še v Ljubljansko pokrajino in tako je Crni imel dovolj časa, da je napravil neprecenljivo škodo. Če ni sam lastno-ročno Tarzana ustrelil, je bil pa vsaj zraven. Čeprav sem komaj stal na nogah, saj sem bil lačen, pretepen in izmučen, sem vendar šel k njegovi postelji, ker takrat še nisem vedel za njegove zločine in sem ga imel za poštenega partizana. Takoj me je vprašal: »Ali veš, kaj je novega? Vašo četo so sinoči čisto razbili, polovica je mrtvih.« Našteval mi je, kdo je padel, polovica pa da je ujetih in so zaprti v šoli v Gabrku. Zame je bila to grozna vest. Vse leto smo imeli borbe, hajke in zasede so nas napadale, pa ni četa skoraj nič izgub imela, zdaj pa tak poraz. Pravil je: »Tudi mene so sinoči ujeli. Bili smo v Kozjekovi bajti v Tošču, Tarzan, Šubic Janez, to je Narigarjev z Bukovega vrha in jaz. Nenadoma so v kočo vdrli Nemci. Ko sta se spopadla Narigarjev in Nemeč, je Nemeču padla brzostrelka iz rok, jaz sem jo hitro pobral in držal v roki. Ko so Nemci Narigarja ukrotili, mi je Nemeč vzel brzostrelko iz rok in se mi celo zahvalil.« Ko mi je potem povedal še, da so Nemci Tarzana na begu ustre-

lili, sem začel premišljevati: tu nekaj ne bo v redu, pobrati brzostrelko in ne streljati, kaj to pomeni? Nisem več govoril z njim, vlegel sem se in premišljeval. Z Bradeškom ujeta, Narigar ujet, Tarzan ubit, v dveh dneh je četa izgubila štiri izvežbane kurirje in je skoraj vsa uničena. Naslednjega dne so prišli po Crnega in ga ni bilo nazaj dva dni. Medtem sem spet nekaj podobnega doživel. Zaupljiv, kakor sem bil, sem mislil, da moram vse verjeti, samo da mi pripoveduje partizan. Takrat, ko so prišle štajerske čete v Loško pogorje, so vse naše kurirje dodelili kot vodiče k tem četam. Tudi jaz sem bil za vodiča pri neki četi, mislim, da je bil komandir Groga. V tisti četi je bil neki Feliks Ciglar nekje od Šentvida nad Ljubljano, baje izučen mizar. Ker sem bil v četi kakih 14 dni, sem skoraj vse tovariše poznal, med njimi tudi tega Ciglarja. Sedaj sem ga srečal v loških zaporih. Ko sem ga spoznal, mi je pripovedoval, kako so jih na pohodih čez hribe napadali in preganjali Nemci. On je ostal menda pri Perkovi četi. Nekega dne so jih v Udinem borštu Nemci obkolili in precej ujeli. Med 13 ujetimi je bila tudi neka partizanka. Morali so se sleči do golega, še partizanki so strgali srajco s telesa, potem so nekateri rezali palice, drugi pa z njimi pretepali nesrečne partizane. Ko so jih pretepli po zadnji plati, od nog do ramen, so se morali obrniti in so jih topli po sprednji strani. Končno so se morali spet obleči, nato so jim pa naložili zaboje z municijo in jih prisilili, da so v vročini, žejni in lačni, do krvi pretepeni, nosili v Trzič. Ko mi je Ciglar to pripovedoval, mi je kazal noge še vse v ranah, ker se mu še v treh mesecih niso zacelile. V Loki je hodil na gestapo kurit peči. Prosil sem ga, če gre na dvorišče po drva, naj poišče sestro moje žene, ker je tam moja hiša, in naj ji pove, da sem tu. Ko mi je drugi dan rekel, da je govoril z njo, sem zanjo napisal listek, nič posebnega, samo to, da imam uši, da bi mi preskrbela kaj perila. Tudi Ciglar je naslednji dan izginil.

Nato se je vrnil Crni v zapor. Samo jaz sem bil partizan v tisti sobi, Bradeško, Rihtaršič in Narigar so bili nekje spodaj, Tarzana so pa pripeljali na loško pokopališče. Crni mi je začel govoriti: »Poglej, kako me imajo Nemci radi, dali so mi novo obleko, čevlje in klobuk.« Rekel je tudi, da bodo ujele partizane loške čete kmalu pripeljali v zapor. Ni mislil, da ga imam na sumu in mu ne verjamem, kajti njegova obleka se mi je zdela znana, nisem se pa takoj spomnil, kje sem jo že videl. Ne vem, kako smo zvedeli, da so privedli nove zapornike, med njimi tudi Škomca s Suhe, in da je bil med Nemci, ki so ga prišli iskat, tudi neki partizan. Tedaj sem se spomnil, kje sem videl njegovo obleko. Teden dni prej smo bili na akciji na Suhi in smo se oglasili tudi pri Škomcu, zraven je bil tudi Crni. V spalnici v prvem nadstropju je bilo v omarah veliko obleke, med drugimi tudi vojaške. Zmetali smo jo na kup, da bi jo vzeli s seboj. Toda nekdo je prišel povedat, da bo šel domači sin prostovoljno z nami, in naj pustimo obleko pri miru. Sedaj je peljal Crni Nemce na Suho in k Škomcu. Gospodarja so aretirali, on pa je dobil za nagrado obleko. V našem zaporu je ostal samo še tisti dan, potem pa je hodil prost okoli in vodil Nemce po loških hribih, dokler ga ni neke noči pri Sv. Andreju nekdo ustrelil. Tretji dan zjutraj me je prišel iskat gestapovec Luther in me peljal na zasliševanje. Kako se bo to končalo? Še ves črn, zatekel in razbolen, pa spet nov tepež! Kako se bom zagovarjal, kako bom vzdržal, da ne bom česa izdal? Zakaj me niso že ustrelili! Po začetnih formalnostih se je začelo tisto mučno izsiljevanje. Vsako podrobnost, vse je hotel izvleči iz mene. Vendar je še nekako šlo. Priznal sem pač kako nepomembno stvar, da sem druge laže zamolčal. Ker mi je rojilo po glavi o napadu na četo in o ujetih, sem nekega dne celo vprašal, ali je to res. Tudi on mi je to potrdil, a je bilo vse skupaj laž.

Čete sploh niso napadli. Z lažjo so hoteli le nas kurirje moralno ubiti. Začel sem se čuditi, da je Luther še toliko človeški z menoj, prve dni mi je ponudil celo cigarete, a sem jih kot nekadilec odklonil. Nato mi je ponudil žganja, pa sem ga tudi odklonil. Že v hribih sem žganje sovražil, ker je bilo treba ohraniti svežo glavo, še manj bom pil žganje sedaj pri gestapovcu. Luther se je čudil in zmajeval z glavo, toda ostal sem trden. Peljal me je celo v trgovino in mi kupil kruha. Tudi tolmač Šturh, trgovec iz Reteč, mi je nosil malice. Nekega dne sem mu namreč rekel, da bo dobil obisk partizanov, česar se je zelo prestrašil. Vprašal je, zakaj to? Povedal sem mu, da smo gori zvedeli, da tepe naše ljudi. Tako sem mu vcepil strah v kosti. Od takrat mi je vsak dan odstopil polovico svoje malice. Pozneje je baje prišlo tako daleč, da se je povezal s partizani, Nemci pa so mu prišli na sled in ga sami ustrelili.

Nekega dne so pripeljali v zapor nekaj kmetov iz Martinj vrha, pojavil se je spet Ciglar. Neki kmet, ki me je poznal, mi je po tihem rekel: »Tistega fanta tam se varuj! Včeraj je prišel z Nemci v Martinj vrh in nas izdal, da smo podpirali štajerske partizane, ko so se zadrževali tam okoli.« Ciglarja so imeli Nemci zaprtega v Begunjah in je pristal na to, da jih bo vodil, kjer je prej hodil s četo. Isti dan me je poklical Tomaž na hodnik in me ozmerjal, zakaj pošiljam domov listke. Zagrozil mi je, da me bo prijavil, če se bo to še zgodilo. Sedaj sem vedel za gotovo, da je Ciglar izdajalec. Izdal je Martinjvrharje in mene. Nekaj dni nato so ga Nemci zaposlili pri mizarju Jožetu Peternelju in smo bili vsaj podnevi rešeni pred njim. Tiste kmete so odpeljali v taborišče, enega od njih sem pozneje srečal v taborišču Gussen in je tam umrl. Pisal se je Ziherl.

Minilo je že teden dni zasliševanja. Meni ni šlo v račun, da je Luther še toliko prizanesljiv z menoj, čeprav z mojimi izjavami ni bil nič kaj zadovoljen. Januška in Narigarja so zasliševali v drugih prostorih in sploh nismo prišli v dotik. Tiste dni nam je pretila velika nevarnost. V gostilno v Binklju so namreč prišli partizani in ustrelili nekega pripadnika Werhrmachta. Takrat bi nas lahko postrelili kot talce. K sreči so tedaj Nemci na veliko hajkali po hribih in so bili najhujši gestapovci odsotni. Moja slutnja, da bo prišlo kaj hujšega nad mene, se je začela uresničevati. Nekega dne me je Luther že na stopnišču nahrulil: »Danes bova pa začela resno. Konec je moje potrpežljivosti. To, kar smo do danes izvlekli iz tebe, nas nič ne zanima. Vedeti hočemo več. Vedeti hočemo, kje so komunisti, kje je centrala, kje so zveze. Ti vse veš, saj si komunist. Če ne bo šlo zlepa, bomo začeli pa zgrda.« Ko je prišel tolmač, sem mu povedal, kaj hoče Luther od mene. Kar grizlo me je, na kaj naj se izgovorim. Tedaj sem se spomnil, kako je bilo prvi dan, ko sem prišel v partizane. Pa sem začel govoriti tolmaču: »Povejte temu gospodu, da bo izsiljeval od mene nekaj, česar jaz sploh ne vem. Vi me boste zasliševali, topli, mučili, morda ustrelili, toda jaz o komunistih tu po Škofji Loki in okolici nič ne vem, ne vem o kakí centrali, morda je na Krimu, morda v Blegošu ali kjer si že bodi. Jaz o tem nimam pojma. Ko sem prišel k partizanom, sem se legitimiral s sokolsko legitimacijo, nosil sem sokolski znak. Legitimacije mi niso hoteli niti pogledati, za znak so mi pa drugi partizani svetovali, naj ga dam dol, ker ga ne vidijo radi. Zato mi tudi niso zaupali. Imeli so svojo celico, pa me ni nobeden povabil vanjo. Kot poznavalec terena sem se javil za kurirja, pod smrtno kaznijo pa mi je bil zabranjen vstop v kmečke hiše.« Tako sem se zagovarjal in Luther je vse to dal na zapisnik. Potem me je vprašal, kaj smo partizani sploh delali. Ali smo samo kradli in morili? Ne, imeli smo politična predavanja. Hotel je vedeti, kakšna. Mnenja sem bil, da to pač ni izdajstvo,

če mu povem, kakšna predavanja, da bodo vedeli, da smo zavedni ljudje. Pa sem mu povedal o predavanjih glede minimalne in maksimalne revolucije. Maksimalna revolucija je v tem, da bo borba tako dolgo trajala, da bo pregnan okupator, minimalna pa v tem, da bo petdesetim fevdalcem, ki imajo toliko posesti kot vse ostalo slovensko ljudstvo, odvzeta zemlja in razdeljena ljudem. S tem sem si pomagal, da mi ni bilo treba govoriti o ljudeh, o katerih sem dobro vedel, kako nam pomagajo. Takih je bilo v Loki veliko in tudi jaz sem imel zveze z njimi. To, kar sem nameraval braniti, mi je uspelo. V partiji nisem bil, tudi nisem zaprisežen, toda vseeno sem zavestno govoril tako, da ne izdam, kar bi drugim škodovalo ali bilo nevarno za naše gibanje. Na mojo srečo je bil Luther Bavarec in ne tako surov, kakor so bili gestapovci, ki so nas ujeli. Izvijal in zagovarjal sem se na vse načine, na vse sem mislil, samo ne na lažnivo nemško propagando. Z zagovorom sem pokopal sam sebe, kajti Luther je bil propagandist in je dal iz mojega zagovora natiskati brošuro, kjer je po svoje prikrojil, kar sem mu jaz natvezil. Pisal je, da komunisti preganjajo druge organizacije, da bodo gorenjskim kmetom vzeli zemljo in podobno.

Bližal se je že tretji teden in zasliševanje je ponehavalo. Med tem je Narigar skušal pobegniti. Ko ga je peljal gestapovec Stasny po Mestnem trgu na gestapo na zaslišanje, je Narigar nenadoma skočil s trga v ozki prehod Na peklu in bi se mu beg najbrž posrečil, toda oster ovinek in ožina proti stopnicam sta ga zmedli, da je mislil, da ni prehoda, ker ni bil znan v mestu. Tedaj ga je že dohitel gestapovec in ga uklenil. Tisti dan je Luther meni dejal: »Bernik, sedaj je konec zasliševanja. Jutri boš podpisal zapisnik. Samo na nekaj te opozarjam. Ti si mi veliko zamolčal, a nisem tako nespameten, da bi tega ne vedel. Toda zaslišali te bodo še na Bledu in v Begunjah in to bolj radikalno kot jaz. Rajši priznaj danes še meni. Imaš pa možnost, da si rešiš življenje in dobiš družino nazaj. Mi vemo, da si bil dober gospodar in se nisi brigal za politiko. Poglej, kam si zabredel. Saj ti tako nikoli ne bodo zmagali. Mi ti damo takoj prostost, samo podpiši, da boš delal za nas. Kot kurirju so ti znana vsa pota, vse zveze poznaš, vse nam nasprotni ljudi. Naš rajh je močan in bo vse to kmalu uničil. Rusija je na tleh, Jugoslavija je pa majhna državnica. Mi bomo zavladali, o tem ni dvoma.« Dom, žena, otroci — lepa vaba, toda ni me premotilo. Ni me premotil strah pred mukami, streljanje, ki me najbrž še čakata. Kri ni voda. Hitro sem se odločil. Obrnil sem se k tolmaču in rekel: »Povejte gospodu: sedaj sem ogrožen od vas, potem bom še od partizanov.« Čeprav se nisem imel za trdnega pri zasliševanju in sem se zmeraj bal, da podležem v mukah, vera v partizansko zmago pa je bila v meni neomajna. Vem, da sem zgubljen, da bom zgubil dom, družino in življenje, toda te sramote si nisem hotel nakopati, da bi se zavestno prodal okupatorju.

S tem je bilo konec mojega zasliševanja. Drugi dan sem podpisal zapisnik. Ta podpis so potem Nemci izkoristili brez moje vednosti v propagandne namene. Nekateri so mi potem že v svobodi očitali, da sem pisal knjige v Begunjah in jih podpisoval. Toda podpis v Škofji Loki ob koncu zasliševanja je bil zadnji. Pozneje me niso več niti zaslišali niti mučili niti nagovarjali, od tedaj naprej sem bil samo brezpomembna in brezpravna številka.

Takoj po podpisu sem se moral pripraviti za pot v Begunje. Gestapovec Kinkelin se je pripeljal pred zapor in razen mene naložil še kmeta Luznarja-Torko iz Delnic pri Poljanah. Odrinili smo ob devetih. Bilo je decembra in sneg je že zapadel. Najprej smo zavili k torbarju Kajzerju v Virmašah, da je Kinkelin prevzel neke aktovke. Med potjo sem premišljal, ali se bom še kdaj vrnil v rojstni kraj ali me čaka smrt v tujini. Ko smo bili partizani včasih na

Jelovici in sem od tam gledal kaznilnico v Begunjah, sem se zgrozil že ob misli, da bi moral biti tam. Sedaj se v resnici peljem tja. V slabi uri smo prispeli pred vrata zloglasne mučilnice. Odgnali so me v oddelek stražarjev in gestapa. Po opravljenih formalnostih so me peljali v prvo nadstropje in me pahnili v sobo št. 12, v Belegschaft. Družbe je bilo dosti, saj nas je bilo kar 50. Med drugimi sem našel tam Januška in Narigarja. Sobni starešina je bil lekarnar Lavička iz Tržiča. Bil je človek na mestu. Če je dobil paket od doma, je vsebino razdelil med nas. Drugih se ne spominjam mnogo. Bil je Matevž Potočnik z Jesenic, neki Rataj, neki Murnik, doma nekje med Brezjami in Tržičem, neki Rozman in drugi. Ležali smo na tleh, imeli malo slame in odejo, na sredi sobe pa je stala miza, ki so jo uporabljali kvartopirci. Hrana je bila okusna, a v skledi je je bilo komaj za dva prsta. Nekaj minut smo jedli, potem je pa začelo ropotati kot v kaki kleparski delavnici, vsak je postrgal po skledi do zadnje kaplje. Na zidu smo imeli zaznamovano črto, do katere je posijalo sonce, ko je bil čas kosila. Strašno dolge so bile ure do kosila in do večerje. Najbolj so trpeli kadilci. Na redke čase je kdo prejel paket in v njem malo česna ali čebule, kadilci so potem kadili suho listje čebule, pa še to je bilo nevarno, ker je včasih nenadoma vstopil kak gestapovec in grozil z bunkerji, če je zaduhal vonj po kajenju. Bunkerja se nismo bali, nekateri so namreč ugotovili, da so nekateri avstrijski stražarji toliko človeški, da včasih prinesejo ostanke hrane v bunker. Treba se je bilo prijaviti, da imaš uši, pa so te takoj poslali v bunker. Tako sem tudi jaz dvakrat prišel tja in dobil nekaj za pod zob. Dolgčas v sobi smo si preganjali s tem, da smo neprenehoma pripovedovali svoje doživljaje, lakota in teror sta nam žrla živce, da je bilo neznosno.

Nekega jutra so nas nagnali na dvorišče, nas postrojili v vrste, odpeljali na igrišče, kjer se je začel strašni »štrafeksercir«. Razen nekaj najstarejših so nas gestapovci gonili okoli po igrišču, morali smo teči, počepati, obračati se, po žabje skakati in ne vem, kaj še vse. Kot telovadec sem bil dosti utrjen, toda ta eksercir mi je bil hujši kot vsak drug napor. Trajalo je pet četrt ure. Nazadnje so nas nagnali proti stavbi. Med tekom sem opazil, da stojita pri vratih dva gestapovca in vsakega, ki prileti do vrat, udarita s pestjo po glavi. Uspelo mi je, da sem s tako naglico pritekel, da me nista zadela. Toda zadnji trenutek sem šele videl dve stopnici navzdol, da nisem padel na nos doli na beton v hodniku. Do smrti izmučeni smo potem v sobi stokali, da bi bilo bolje, ko bi nas postrelili, namesto da so nas tako nečloveško mučili. Naslednji dan se je muka ponovila, toda ne več celo uro. Potem smo imeli pred to telovadbo mir. Izvedeli smo, da so Nemci sumili, da je nekdo od nas ubil nekega Nemca, ki so ga našli nekega večera okoli božiča v bližini kaznilnice. Baje so nameravali postreliti vse zapornike iz naše sobe. Ker se je pa pokazalo, da ga je ubil neki njegov tovariš, s katerim sta se stevala, so to namero opustili, kljub temu so si pa nas privoščili s štrafekserciom. Takrat je bil med gestapovci neki Križ, doma iz Kamnika. Ta je bil najhujši.

Nekega dne so nas peljali, da smo se skopali in oparili uši. V kurilnici smo naleteli na nekega partizana po imenu Semen, ki je bil tudi iz Kamnika. Pravil je, kako je že enkrat ušel Nemcem, ko so ga aretirali v Kamniku. Izvlekel se je po ledeno mrzlem potoku in jim zmešal sled.

Potekel je že mesec dni zapora v Begunjah. Tiste dni smo se dogovorili z Januškom in Narigarjem, da se javimo za bunker, češ da imamo uši. Takoj so nam ugodili. V bunkerju je bil že nekdo zaprt in je bil zelo vesel našega prihoda, ker ga je bilo samega strah. Pripovedoval nam je, da je vsak večer slišati iz sosednjega bunkerja vpitje in da tam že dolgo vsak dan pretepajo

nekega zapornika, ki pa kljub mučenju noče izdati svojega imena. Mnogo pozneje sem zvedel v taborišču, da je bil to Tone Dolinšek. Videl sem ga v Mauthausnu. Bil je res junak. Zvečer, ko je bila že trda tema, smo res slišali nerazumljivo kričanje in udarce, ko so ga spet pretepali. Drugi dan sta se Janušek in Narigar ves čas pogovarjala, kaj se jima je sanjalo, in sklepala, da bosta dobila pakete. To so bili dokazi lakote. Saj smo v sobi tudi samo to govorili, kaj je vse dobro, kako je znala mati doma kuhati, in podobno. Malo postrani sem ju gledal in si mislil svoje. Vraga boš dobil paket, ko pa te požrešne nemške svinje pakete pokradejo in sami pospravijo, kar je dobrega, le kak česen ali čebula priromata v sobo.

Bil je 9. januar 1943 in se je že skoraj mračilo. Kar zaslišimo po hodniku korake in nekdo nekaj sprašuje. Bradeško sune Narigarja: »Ali slišiš, mene išče, slišal sem svoje ime.« Takoj nato se že odpro vrata, na pragu stoji gestapovec in vpraša za Bradeška. »Naglo, naglo, vse vzemi s seboj!« Ko Janušek ves zmeden zbira svoje stvari, zakriči gestapovec: »Šubic Janez, alles mitnehmen!« V strahu čakam, kaj bo z menoj, a mene pusti pri miru. Janušek in Narigar sta šla in nisem ju več videl. Šla sta s transportom 30 do 40 ljudi v Mauthausen, od tam v Gussen. Ko sem prišel maja tja, sem srečal še osem kot okostnjaki shiranih revežev, vse druge je požrl krematorij. V bunkerju sem takrat premišljeval, kako da nisem prišel tudi jaz na vrsto za transport. Narigarja so imeli Nemci slabo zapisanega, ker je že jeseni 1941, ko je bil še doma, pred hišo ustrelil nekega Nemca, ki je ob preiskavi pretepal njegovega očeta. Nemec sicer ni umrl, a postal je trajni invalid, ko mu je krogla iz Janezove puške razmesarila roko. Tudi z Januškom so imeli Nemci hude račune. Ko so ga prvič aretirali, so ga pregovorili, da bi šel kot provokator v partizane. On jim je to obljubil in so mu dali še precej denarja, toda ko je prišel v četo, je vse to povedal in zatrdil, da nima namena delati za Nemce. Potegnil jih je za nos, da je prišel na prostost. Za dejanja obeh so se hoteli Nemci maščevati.

Tudi meni je končno potekel čas zapora v Begunjah. Popoldne 18. januarja 1943 je prišel v sobo neki gestapovec s seznamom imen, med katerimi sem bil tudi jaz. Pobrali smo svoje stvari in se preselili v sobo v pritličju. Tam je bilo že polno zapornikov. Vedeli smo, da gremo na transport. Nervozno smo ugrabili, kam nas bodo peljali. Vsak se je bal Mauthausna, o Gussnu pa še slišati nihče ni hotel, čeprav ni nihče vedel, kakšna razlika je med taborišči. Šušljalo se je, da je Kraut dober, Dachau malo slabši, a Mauthausen najslabši, od vseh najbolj grozen pa je Gussen. Tam da so tisti strašni kamnolomi. Vsi so bili prepričani, da gremo v Dachau. Govorilo se je, da so tu v Begunjah trije domačini, ki so jih poslali na okrevanje iz Mauthausna, in da jih je sama kost in koža. Drugo jutro so nam dali nekaj suhe hrane, nas uredili v vrste, nato uklenili po dva in dva v železne lisice in nas stlačili na kamione. Za tovariša sem dobil Franca Megliča, doma iz Loma nad Trzičem, po domače Hlačmana. Prepeljali so nas na postajo Bled—Jezero. Dolgo smo morali čakati na vlak. Meglič je bil že starejši možak, čokat in rdeč v obraz. Potožil mi je, da mu je žal, ker mora iz Begunj, ker je tam hodil delat na vrt, potem je kupal žganje in mu ni bilo nič hudega. Zaprli so ga zato, ker je bil povezan s partizani in jih je podpiral. Med najinim pogovorom je prisopihal vlak. Spremljevalci so nas nagnali v vagone in začela se je vožnja v sužnost v daljni tujini. Koliko od nas se jih bo še živih vrnilo, morda nihče več!

Résumé

SOUVENIRS DES PRISONS ET DES CAMPS DE CONCENTRATION

1. LES PRISONS DE ŠKOFJA LOKA ET DE BEGUNJE

L'auteur du récit présent, un homme du peuple, né à Škofja Loka en 1904, prit le maquis le 17 décembre 1941. Il était courrier dans les montagnes de Škofja Loka jusqu'au 20 novembre 1942 quand il fut pris par les Allemands et conduit d'abord à la prison de Škofja Loka, ensuite à celle de Begunje en Haute Carniole, et de là il fut transporté en Allemagne. Il était dans les camps de concentration Dachau, Alach, Mauthausen et Gussen où en 1945 il vit le jour de la Libération. De Gussen en Haute Autriche il partit à pied pour Poxau en Bavière où vivaient en exil sa femme et ses trois enfants. En août 1945, il rentra à la maison ensemble avec sa famille.

Nous publions un passage de ses souvenirs où il nous raconte sa vie de courrier, nous dit comment il fut pris par les Allemands au cours d'une expédition de nuit, parle des tortures que les Allemands lui ont fait subir pendant l'interrogatoire, des expériences de ses compagnons de supplice dans les prisons différentes, et décrit comment le 19 janvier 1943 les prisonniers furent transportés en Allemagne.